

**ТАЛОНЧИЛИК ЖИНОЯТИНИНГ КРИМИНОЛОГИК ТАВСИФИ ВА БУГУНГИ
ҲОЛАТИ****Жумақулов Худойберди Ахмед ўғли***ИИБ Академияси мустақил изланувчиси*

Аннотация: *Ушбу мақола орқали сиз, талончилик жиноятининг тушунчаси, асосий хусусиятлари, мазкур жиноятнинг профилактикасига оид фаолиятни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиёти таҳлил қилиниб, фаолиятни такомиллаштиришга доир таклиф ва тавсиялар ҳақида билиб олишингиз мумкин.*

Калит сўзи: *талончилик, жабрланувчи, талон-торож, профилактика, ўзганинг мулкни ошкора талон-торож қилиш.*

КИРИШ

Талончилик жинояти деганда, жабрланувчига нисбатан зўрлик ишлатиб ёки ишлатмасдан мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш тушунилади. Бу ҳаракат ўзгалар мулкни очикдан очик ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 166-моддасига кўра, ўзганинг мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш талончилик дейилади. Демак, айбдор жабрланувчи ва бошқаларнинг кўзи олдида ўзганинг мулкни эгаллаб олаётганлиги ва улар бу ҳаракатнинг жиний хусусиятини тушунганлигини англаганда, ўзганинг мулкни ошкора талон-торож қилиш талончилик ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан талончилик жиноятининг бевосита объекти ўзганинг мулк ҳуқуқини таъминловчи ижтимоий муносабатлар (ЖК 166-м. 1-қ.) ва жабрланувчининг соғлиғини дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар (ЖК 166-м. 2-қ.) ҳисобланади.

Талончилик ошкора ёки яширин равишда содир этилиши мумкин. Агар айбдор жабрланувчилар ёки бошқа шахслар кўз ўнгида талончилик қилаётганлигини ва улар айбдорнинг ҳаракатлари хусусиятини тушунаётганлигини била туриб, талончиликни амалга оширса, у ошкора деб ҳисобланади. Агар талон-торож қилинганлигини одамлар сезмасалар ёхуд буюм олинганлиги фактини кўра туриб, уни қонуний ҳисобласалар ва айбдор ҳам шунга умид қилган бўлса, у ҳолда талончиликни ошкора деб тан олиниши мумкин эмас. Яширин равишда бошланган талон-торож баъзан ўзгалар мулкни очикдан-очик эгаллашга айланиб кетади. Бундай ҳоллар, мулкни эгаллаш жараёнида жиноятчини сезиб қолишганида, лекин жиноятчи буни тан олмай ўз ҳаракатларини давом эттириб, мулкни ошкора эгаллаб олганда содир бўлади. Талончилик мулкдорга мулкий зарар етказишдек ижтимоий хавfli оқибатлар келтириб чиқаради. Мулкни амалда эгаллаб олиш, яъни жиноятчида талон-

торож қилинган нарсадан фойда-ланиш ёки тасарруф этиш имконияти пайдо бўлган вақтдан тугалланган ҳисобланади.

Талончилик жинойтнинг объектив томони ўзганинг мол-мулкини очикдан-очик талон-торож қилишда ифодаланади. Масалан, 2020 йил 15 апрель куни фуқаро Рахимов Адхам Абдугаффорович (31.01.1981 й. туғ.) Навоий вилояти Учқудув тумани 7-мавзе 20-уй 47-хонадонда В.А.Могоч-нинг 500000 сўм миқдордаги пулларини очикдан-очик талон-торож қилган.

Мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш объектив ва субъектив мезонларга асосланади.

Очикдан-очик талон-торож қилишнинг объектив мезони айбдор томонидан ўзганинг мулки ушбу мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ихтиёрида ёхуд муҳофазасида бўлган шахсларнинг, ўзганинг мулки талон-торож қилинаётганлигини англаб турган бегона кишиларнинг кўз олдида талон-торож қилинишида намоён бўлади.

Очикдан-очик талон-торож қилишнинг субъектив мезони талончи ўзганинг мулкни очик-ойдин талон-торож қилаётган вақтида ўзининг хатти-ҳаракатлари мулк эгаси ёхуд мол-мулк тасарруфида бўлган ёки бегона шахслар томонидан кузатиб турилганини англаганда амалга оширилганида кўринади.

Талончилик – айбдорнинг очикдан-очик эгаллаган мулкдан ўз хоҳишича фойдаланиши ёки тасарруф этиши имкониятига эга бўлган вақтдан бошлаб, жинойт тугалланган ҳисобланади.

Талончиликнинг турдош бўлган босқинчилик жинойтидан фарқини билиш лозим. Бунда, агар ўзганинг мулки очикдан-очик талон-торож қилинса ёки мулкка эгалик қилиш мақсадида уларнинг ҳаёти ва соғлиғи учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб қилинган ҳаракатлар талончилик деб, ҳужум қилиб ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб қилинган ҳаракатлар эса босқинчилик деб тавсифланиши зарур.

АСОСИЙ ҚИСМ

Шунга ҳам эътибор қаратиш лозимки, агар зўрлик ишлатиш ҳаракатлари мулкни яширин равишда талон-торож қилиб бўлганидан сўнг қўлга тушишдан қутулиш мақсадида содир этилган бўлса, бундай ҳаракатлар талончилик ёки босқинчилик деб баҳоланмайди. Бундай ҳолат зўрлик ишлатишнинг хусусиятлари ва келтириб чиқарган оқибатларига қараб ўғирлик деб, бошқа жинойтларнинг белгилари бўлганда жинойтлар мажмуи бўйича тавсифланади.

Таҳлил қилинаётган жинойтнинг субъектив томонитўғри қасд билан ғаразгўйлик ниятида содир этилади.

Жинойтнинг субъекти 14 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Талончилик: а) ҳаёт ва соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб; б) анча миқдорда; в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, қилмиш

Жиноят кодекси 166-моддаси иккинчи қисмининг тегишли бандлари асосида квалификация қилинади.

Жиноят кодекси 166-моддаси иккинчи қисмининг «а» банди билан қилмишни тавсифлашда қуйидагиларни эътиборга олиш зарур:

– зўрлик ишлатиб талончилик қилиш нафақат ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган аниқ зўрлик ишлатилганда, балки шундай зўрликни қўллаш билан қўрқитилганда ҳам содир этилган ҳисобланади;

– зўрлик ёки уни қўллаш билан қўрқитиш мулк ихтиёрида, тасарруфида ёки қўриқловида бўлган шахсга нисбатан, шунингдек ўзганинг мулкани очикдан-очик эгалик қилишга қаршилик қилувчи шахсларга нисбатан ҳам йўналтирилиши мумкин;

– жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлмаган зўрлик деганда, баданга енгил шикаст етказиш тушунилади. Бундай зўрлик жабрланувчига жисмоний оғриқ етказиш ёки унинг эркин-лигини чеклаш билан боғлиқ бўлган ҳаракатларда ҳам намоён бўлади. Масалан, жабрланувчини зўрлик ишлатиб хонага қамаб, боғлаб қўйиш, оғзига латта тиқиб қўйиш каби ҳаракатлар шулар жумласидан.

Ўзганинг мулки талон-торож қилинаётган вақтда зўрлик ишлати-либ, шахс эркинликдан маҳрум қилинган бўлса, айбдорнинг қилмиши зўрлик ишлатиб содир қилинган талончилик ҳисобланади (ЖК 166-м. 2-қ.).

Айбдор жабрланувчи билан тўқнашмаслик, унинг мол-мулки тортиб олинишига тўсқинлик қилишининг олдини олиш мақсадида зўрлик ишлатмасдан уни эркинликдан маҳрум этса (айбдор турган хона эшигини қулфлаб қўйса), айбдорнинг ҳаракатлари зўрлик иш-лат-масдан содир этилган талончилик ҳисобланади (ЖК 166-м. 1-қ.).

Жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш бу жабрланувчини ўз мол-мулкани беришга ёки унинг талон-торож қилинишига тўсқинлик қилмасликка мажбурлаш мақсадида унга жисмоний ёки руҳий таъсир кўрсатишдир. Қўрқитиш мол-мулк эгасига ёхуд мол-мулк ихтиёрида ёки муҳофазасида бўлган шахсга нисбатан ёхуд мол-мулкни талон-торож қилиш бегона шахслар кўз олдида содир этилаётган бўлса, ўша шахсларга қаратилиши мумкин. Талончиликда қўрқитиш ҳақиқатда мавжуд ва реал бўлиши керак.

Талончилик: а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан; б) уй-жойга, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний равишда кириб; в) кўп миқдорда содир этилган бўлса, қилмиш Жиноят кодекси 166-моддаси учинчи қисмининг тегишли бандларига асосан квалифи-ка-ция қилинади.

Такроран ёки хавfli рецидивист томонидан содир этилган талон-чилик Жиноят кодекси 166-моддаси учинчи қисми «а» банди билан квалификация қилинади.

Бунда қилмишни такроран деб баҳолаш учун талончилик жинояти-нинг турли вақтда, камида икки марта содир этилганлиги (айнан ўхшаш бўлган

бўлиши керак, айнан бир модда ёки модданинг бир қисмида кўрсатилган жиноят (бўлиши лозим), ушбу жиноят учун шахс судланмаган бўлиши ва мазкур жиноят учун жавобгарликка тортиш муддатлари ўтмаган бўлиши лозим. Агар шахс илгари содир этган жинояти учун қонуний тартибда жиноий жавобгарликдан озод қилинган бўлса ёки жавобгарлик муддати ўтиб кетган бўлса, қилмиш такроран содир этилган деб квалификация қилинмайди.

Талончилик жиноятининг хавfli рецидивист томонидан содир этилиши – шахс илгари талончилик жинояти учун ҳукм қилингандан сўнг, ушбу жиноят учун судланганлик муддатлари ўтиб кетмасдан, қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмасдан туриб, ушбу жиноятга айнан ўхшаш бўлган жиноят содир этганида келиб чиқади.

Айнан ўхшаш жиноятлар деганда, шахснинг илгари судланган Жиноят кодекси Махсус қисмининг айнан бир моддасида ёки қисмида назарда тутилган қилмишни содир этиши тушунилади.

Талончилик жиноятини такроран ёки хавfli рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилиш учун айбдорнинг илгари тамом бўлган талончилик жинояти ёки унга суиқасд қилганлиги, жиноятнинг бажарувчиси ёки бошқа иштирокчиси бўлганлигининг аҳамияти йўқ.

Иштирокчиликда талончилик содир этилган, такрорийлик сифати-даги квалификация белгиси фақат ушбу белгига лойиқ айбдорга нисбатан қўлланилиб, бошқа иштирокчиларга нисбатан қўлланилиши истисно этилади.

Уй-жой, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний равишда кирган ҳолда содир этилган талончилик Жиноят кодекси 166-моддаси учинчи қисми «б» банди билан квалификация қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарорининг 9-бандига кўра, ғайриқонуний кириш деганда талончилик қилиш мақсадида уй-жойга, омборхона ёки бошқа бинога кириш тушунилади.

Ғайриқонуний кириш нафақат яширин, балки очиқдан-очиқ, тўсиқ-ларни одамларнинг, шунингдек қўриқловчи ходимларнинг қарши-лигини енгиб содир этилиши мумкин. Алдаш йўли билан, шунингдек қалбаки рухсатномалардан фойдаланиб, масалан, сантехник, алоқа бўлими ходими, газ, электр энергияси ва ёнғин назорати ходимлари ва бошқалар тариқасида бинода пайдо бўлишни ғайриқонуний кириш деб баҳолаш керак.

Ғайриқонуний кириш бирдан бир мақсад бўлиб қолмасдан, айб-дорнинг талончилик қилмоқчи бўлган бойликлар сақланаётган жойга кириб боришининг услуги ҳисобланади. Шу сабабли ғайриқонуний кириш уй-жой, бино ёки бошқа жойларга киришдан олдин юзага келади. Агар айбдор хонага бошқа сабаблар билан кирган бўлиб, моддий бойликларни талончилик йўли билан талон-торож қилиш мақсади кейин пайдо бўлса ва унинг бу ниятини

амалга ошириши қилмишда талон-торожнинг тушунтирилаётган тавсифлаш белгиси мавжуд эмаслигини англатади.

Уй-жой деганда, кишиларнинг доимий ёки вақтинча туришига мўлжалланган (шахсий уй, хонадон, меҳмонхонадаги, санаториядаги хона, дала ҳовли, боғ ҳовли ва бошқ.) бино, шунингдек унинг таркиби-га кирувчи дам олиш, мулкни сақлаш ёхуд инсоннинг бошқа эҳтиёж-ларини қондириш учун (балконлар, ойнабанд айвонлар, омбор-лар ва бошқ.) мавжуд бўлган жойлар тушунилади.

Омборхона деганда, товар-моддий бойликларни доимий ёки вақтинча сақлаш, ташиш, талон-торож қилиш, табиий офатлар, айниш ва йўқ бўлиб кетишдан асраш мақсадида махсус жиҳозланган, мос-лаш-тирилган алоҳида қурилма ёки жой тушунилади.

Талончилик кўп миқдордаги мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилган бўлса, бундай қилмиш Жиноят кодекси 166-моддаси учинчи қисми «в» банди билан квалификация қилинади.

Кўп миқдор деганда, базавий ҳисоблаш миқдорининг уч юз баравари-дан беш юз бараварига бўлган зарар тушунилади.

Талончилик: а) жуда кўп миқдорда; б) ўта хавfli рецидивист томонидан; в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўз-лабсодир этилган бўлса, қилмиш Жиноят кодекси 166-моддаси тўртин-чи қисмининг тегишли бандларига асосан квалификация қилинади.

Талончилик жуда кўп миқдордаги мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилган бўлса, бундай қилмиш Жиноят кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми «а» банди билан квалификация қилинади.

Жуда кўп миқдор деганда, базавий ҳисоблаш миқдорининг беш юз баравари ва ундан кўп бўлган зарар тушунилади.

Талончилик жинояти содир этилгунга қадар қонуний кучга кирган суд ҳукми билан ўта хавfli рецидивист деб топилган шахс-нинг ҳаракатлари, агар унинг ўта хавfli рецидивист деб топилганлик ҳолати қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмаган бўлса, Жиноят кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми «б» банди бўйича квалификация қилинади.

Талончилик жинояти уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг ман-фаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, қилмиш Жиноят кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми «в» бандига асосан квалификация қили-на-ди. Жиноят кодексининг 29-моддаси тўртинчи қисмига биноан уюш-ган гуруҳ деб, икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жинойий фаолият олиб бориш мақсадида олдиндан бир гуруҳга бирлашиши тушунилади.

Жинойий фаолиятнинг олдиндан режалаштирилганлиги, жинойий қасдни амалга ошириш учун зарур бўлувчи воситаларнинг тайёр-ланиши, иштирокчиларни танлаш, ёллаш ва улар ўртасида вазифа-ларнинг тақсимланиши, жиноятни яшириш чораларини таъминлаш, гуруҳда ўрнатилган интизомга ва ташкилотчининг кўрсатмаларига бўйсунуш жинойий гуруҳнинг

уюшганлигидан далолат беради. Шу билан бирга, жиной гуруҳни уюшган деб квалификация қилиш учун асосий мезон тариқасида, масалан, гуруҳнинг барқарорлигини, унда ташкилотчининг бўлишини, одатда, бир неча жинойтни содир этиш мақсадида тузилганлигини, жинойтни амалга ошириш режаси ва йўл-йўриғи ишланганлигини, ҳар бир иштирокчи ўртасида вазифалар тақсимланганлигини, техника билан таъминланганлигини, жинойтни яшириш чоралари кўрилганини, умумий интизомга ва жиной гуруҳ ташкилотчисининг кўрсатмаларига итоат қилинишини ҳамда шу кабиларни ҳисобга олиш зарур бўлади.

Таҳлил этилаётган жинойт уюшган гуруҳ томонидан содир этилган деб топилган тақдирда, жинойтнинг барча иштирокчилари ҳаракатлари уларнинг жинойтни амалга оширишдаги ролдан (иштирокчиликнинг туридан) қатъи назар, Жинойт кодекси 28-моддасига ҳавола қилинмаган ҳолда Жинойт кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми «в» банди билан квалификация қилинади.

Шу билан бирга, Жинойт кодекси 166-моддаси тўртинчи қисми «в» бандида «уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб жинойт содир этиш» ҳам квалификация қилинувчи белги сифатида кўрсатиб ўтилган. Қилмишни мазкур норма билан квалификация қилишда алоҳида шахснинг уюшган жиной гуруҳ аъзоси эмас, балки ушбу гуруҳ манфаатларини кўзлаб Жинойт кодекси 166-моддасида назарда тутилган ҳаракатларни содир этганлигини аниқлаш керак. Бунда шахс уюшган гуруҳ унинг жиной ҳаракатидан манфаатдорлигини била туриб ҳаракат қилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасига мувофиқ мамлакат иқтисодиётининг негизини турли шаклдаги мулк ташкил этади. Мулк мутлоқ даҳлсиз ҳисобланади ва давлат томонидан қўриқланади, унга нисбатан ҳар қандай тажовуз қонунга зид деб топилади.

Судлов амалиётини ўрганиш судлар ўзгалар мулкани ўғрилик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жинойт ишлари бўйича қонунларни асосан тўғри қўллаётганлигини кўрсатди. Шу билан биргаликда уларнинг амалий иш фаолиятида баъзи бир хато ва камчиликлар учрамоқда. Бир қатор муаммолар бўйича қонун талабларини тушунишда бир хиллик мавжуд эмас.

Мавжуд камчиликларни бартараф этиш, шунингдек мазкур тоифадаги ишлар бўйича қонунни тўғри ва аниқ қўлланилишини таъминлаш мақсадида, «Судлар тўғрисида»ги Қонуннинг 17-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарор қилади:

Жабрланувчининг ёки бошқаларнинг йўқлигида ёки улар бор бўлсада, уларга билдирмасдан ўзганинг мол-мулкани яширин талон-торож қилиш ўғрилик ҳисобланади. Бордию жабрланувчи ёки бошқалар мол-мулканинг олинаётганлигини кўрган бўлсада, лекин айбдор билдирмасдан ҳаракат қиляпман деб ўйлаган бўлса, бундай қилмишни ҳам ўғрилик деб тавсифлаш лозим.

Ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиш билан бошланган, лекин жабрланувчи ёки бошқа шахслар томонидан сезиб қолинганига қарамасдан айбдор томонидан мулкка эгалик қилиш мақсадида уларнинг ҳаёти ва соғлиғи учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб қилинган ҳаракатлар талончилик деб, ҳужум қилиб ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлган зўрлик ишлатганда ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитганда эса босқинчилик деб тавсифланади.

Зўрлик ишлатиш ҳаракатлари айбдор томонидан ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиши тугагандан кейин қўлга тушишдан қутилиш мақсадида содир этилган бўлса, бундай ҳаракат талончилик ёки босқинчилик деб қаралмайди. Зўрлик ишлатишнинг хусусияти ва келиб чиққан оқибатларга қараб қилмишни ўғрилиқ деб, бошқа жиноятларнинг белгилари бўлганда жиноятлар мажмуи бўйича тавсифлаш лозим.

Айбдор томонидан содир этилаётган воқеани тушуниб етиш қобилиятига эга бўлмаган (масалан, ёши жуда кичиклар, руҳий жиҳатдан ақли норасолар, алкогольдан ёки наркотик моддалардан кучли мастлик даражасида бўлган ёки ухлаб қолган) шахсларнинг мулкни ўғрилаш ўзганинг мол-мулкни яширин равишда талон-торож қилиш деб тавсифланиши керак.

Жабрланувчининг эғнида бўлган кийим-кечаги, қўлидаги ёки бевосита ёнида бўлган сумка, чамадон ва бошқа анжомларидан содир этилган яширин талон-торож қилиш кассавурлик деб ҳисобланади ва ЖКнинг 169-моддаси 2-қисми «а» банди билан тавсифланади.

Айбдор, жабрланувчи ва бошқаларнинг кўз олдида ўзганинг мулкни эгаллаб олаётганлигини ва улар унинг ҳаракатларининг жинойий хусусиятини тушунганлигини англаганда, ўзганинг мулкни ошқора талон-торож қилиш талончилик ҳисобланади.

Жиноят кодексининг 166-моддаси 2-қисми «а» банди билан қилмишни тавсифлашда қуйидагиларни эътиборга олиш лозим: зўрлик ишлатиб талончилик қилиш нафақат ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган аниқ зўрлик ишлатилганда, балки шундай зўрликни қўллаш билан қўрқитганда ҳам, мавжуд бўлади; зўрлик ёки уни қўллаш билан қўрқитиш мулк ихтиёрида, тасарруфида ёки қўриқловида бўлган шахсга нисбатан, шунингдек, ўзганинг мулкни очикдан-очик эгалик қилишга қаршилик қилувчи шахсларга нисбатан ҳам қарши йўналтирилган бўлиши мумкин; ҳаёти ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик деганда, енгил тан жароҳати етказишни тушуниш лозим. Бундай зўрлик жабрланувчига жисмоний азоб берувчи ёки унинг эркинлигини чеклаб қўювчи ҳаракатларда ифодаланиши мумкин.

Товламачиликни босқинчилик ва талончиликдан фарқлашда товламачиликда зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш мулкни зўрлик ишлатаётган вақтда эмас, балки келажакда қўлга киритишга қаратилишига эътибор бериш лозим. Агар қўрқитиш амалда ишлатилса, қилмиш ЖКнинг товламачилик ҳақидаги моддаси билан ва асослар бўлганда қўрқитиш амалга оширилаётганда

содир этилган ҳаракат учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан ҳам тавсифланиши лозим.

Ўзгалар мулкани талончилик ва ўғрилик билан эгаллаган ва айбдор бу мулкдан ўз хоҳишича фойдаланиш ёки уни ишлатиш имкониятига эга бўлган вақтдан бошлаб, босқинчилик эса жабрланувчининг ҳаёт ва соғлиғи учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш ёки шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб ҳужум бошланган вақтдан бошлаб, тугалланган ҳисобланади.

Ҳаёт учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш деганда унинг ишлатилиши жабрланувчининг ҳаёти учун аниқ бўлган хавфни вужудга келтирувчи ҳолат (масалан, жабрланувчини бўғиш, бошини сув остида ушлаб туриш ва ҳ.к.) тушунилади.

Соғлиқ учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчига соғлиғининг бузилишига сабаб бўлган тан жароҳати етказиш ёки шундай тан жароҳатини етказиш хавфини туғдирувчи ҳаракатлар (чаккага, қуёш ўрилмасига уриш ва ҳ.к.) тушунилади.

Қонун мазмунига кўра босқинчиликда зўрлик ҳам жисмоний, ҳам руҳий бўлиши мумкин.

Жиноят кодексининг 164-модда 2-қисми «а» банди билан тавсифланадиган босқинчилик йўли билан мулкка эгалик қилишнинг белгиларидан бири қурол ёки қурол сифатида ишлатиладиган бошқа нарсаларни қўллаш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 27 февралдаги «Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 3-сонли қарорининг 2-бандига мувофиқ пневматик милтиқ, сигнал, старт, газ пистолетлари ёки газ балонлари, ракетницалар ва бошқа имитация-протехник ёки ёритгич воситалари қурол жумласига кирмайди.

Била туриб яроқсиз қуролдан ёки ёлғондакам қуролдан (масалан, тўппонча ёки старт тўппончаси макетларидан) баданга шикаст етказишни ният қилмаган ҳолда фойдаланилганда, ҳаёт ва соғлиқ учун хавfli бўлмаганда қуролли босқинчилик сифатида баҳолаш мумкин эмас.

Босқинчилик жараёнида айбдор томонидан рухсатнома талаб қилинадиган ўқ отар қурол ишлатилганда ҳамда қурол ёки қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсаларни (портловчи, заҳарли моддаларни ва ҳ.к.) ишлатиб босқинчилик содир этилганда унинг ҳаракатларини ушбу жиноятлар мажмуи билан тавсифлаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сон Пленум қарорининг 5-бандига мувофиқ ўзганинг мулкани талон-торож қилишдан иборат бўлган айбдорнинг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо беришда унинг содир этилиши усулидан (ўғрилик, талончилик, босқинчилик) қатъи назар, жиноят Жиноят кодекси моддасининг оғирроқ жазони кўзда тутувчи қисми билан тавсифланиши лозим ва ушбу

модданинг бошқа қисмлари билан қўшимча тавсифланиши талаб этилмайди. Масалан, жиноят ЖК 169-моддаси 4-қисми билан жуда кўп миқдорда талон-торож қилиш белгиси бўйича квалификация қилинганда, ЖК мазкур моддасининг 1, 2 ва 3-қисмлари билан қўшимча квалификация талаб этилмайди.

ХУЛОСА

Давомли талон-торож содир этилган ҳолларда айбдорнинг ҳаракатлари талон-торож қилинган умумий суммани ҳисобга олган ҳолда тавсифланиши зарур.

Агар шахснинг ҳаракатлари давомли жиноят хусусиятига эга бўлмасдан бир неча мустақил эпизодлардан мисол учун, ўғрилик, талончилик, босқинчилик ва бошқалардан иборат бўлса, бу ҳаракатлар талон-торож қилинган умумий суммадан келиб чиққан ҳолда тавсифланиши мумкин эмас. Бундай ҳолларда жиноятни ўзганинг мулкани талон-торож қилганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи Жиноят кодексининг тегишли моддалари диспозициясига мувофиқ, жумладан такрорийлик белгиси билан тавсифлаш лозим.

Ғайриқонуний кириш деганда ўғрилик, талончилик ва босқинчилик қилиш мақсадида уй-жойга, омборхона ёки бошқа бинога кириш тушунилади. Ғайриқонуний кириш нафақат яширин, балки очиқдан-очиқ, тўсиқларни, одамларнинг, шунингдек, қўриқловчи ходимларнинг қаршилигини енгиб содир этилиши мумкин. Алдаш йўли билан, шунингдек, қалбаки рухсатномалардан фойдаланиб, масалан, сантехник, алоқа бўлими ходими, газ, электр энергия ва ёнғиндан назорат қилувчи ходимлар ва бошқалар тариқасида бинода пайдо бўлиши ғайриқонуний кириш деб баҳолаш керак.

Ғайриқонуний кириш бирдан-бир мақсад бўлиб қолмасдан, айбдор ўғрилаб кетмоқчи бўлган бойликлар сақланаётган жойга кириб боришнинг услуги ҳисобланади. Шу сабабли уй-жойдан, бинодан ёки бошқа омборхонадан ўзганинг мулкани талон-торож қилиш нияти ғайриқонуний киришдан олдин юзага келади.

Агар айбдор хонага бошқа сабаблар билан кирган бўлиб, моддий бойликларни яширин ёки очиқдан-очиқ талон-торож қилиш мақсади кейин пайдо бўлса ва бу ниятини у амалга оширса, қилмишда талон-торожнинг тушунтирилаётган тавсифлаш белгиси мавжуд бўлмайди.

Уй-жой деганда кишиларнинг доимий ёки вақтинчалик туришига мўлжалланган (шахсий уй, хонадан, меҳмонхонадаги, санаториядаги хона, дала ҳовли, боғ ҳовли ва бошқалар) бино, шунингдек, унинг таркибига кирувчи дам олиш учун, мулкни сақлаш учун ёхуд инсоннинг бошқа эҳтиёжларини қондириш учун (балконлар, ойнабанд айвонлар, омборлар ва бошқалар) тушунилади.

Омборхона деганда, товар-моддий бойликларни доимий ёки вақтинча бўлсада сақлаш, ташиш, талон-торож қилишдан, табиий офатлардан, айнишдан

ва йўқ бўлиб кетишдан асраш учун махсус жиҳозланган, мослаштирилган алоҳида қурилма ёки жой тушунилади.

Махсус мосламалар (илгаклар, қармоқлар, магнитлар, сўриб олувчи резинка ичаклар, қисқичлар ва ҳоказо)дан фойдаланиб ўзганинг мулкани эгаллаш тушунтириладиган уй-жой, омборхона ва бошқа хонага кириб қилинган талон-торожнинг тавсифлаш белгисини ташкил этмайди.

Ўғрилиқ, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишларини тергов қилишда ва судда кўришда уларнинг содир этилишига имкон берган барча сабаб ва шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф қилиш мақсадида процессуал қонун асосида тегишли чоралар кўрилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъати, Қорақалпоғистон Республикаси жиноят ишлари бўйича суди, жиноят ишлари бўйича вилоят, Тошкент шаҳар судлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ҳарбий суди ушбу тоифадаги ишларни апелляция, кассация ва назорат тартибида кўраётганда биринчи босқич судлари томонидан қонунларни татбиқ этишда йўл қўйилган хатоларни мунтазам таҳлил қилиб бориш ва бартараф қилишлари лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Исмаилов И. Саитқулов Қ.А., Ҳуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси чора-тадбирлари: Республика илмий-амалий конференция материаллари. Т.: 2015. Б-54-66.

2. Хўжақулов С.Б. “Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасини такомиллаштириш (ички ишлар органлари мисолида)”// док. дисс. афтреф// Т.: 2018.Б-20.

3. Антонян Ю.М.Криминология. Избранные лекции. М.: «Логос»,2004. 122 с.

4. Криминология. Умумий қисм: Дарслик / И. Исмаилов, Қ.Р. Абдурасулова ва бошқалар. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015 й. Б-179.

5. Саитқулов Қ.А. Ҳуқуқбузарликлар виктимологик профилактикасининг асосий йўналишлари: Илмий рисола / Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори, А.С. Турсунов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2018. – 24 б.

6. Ривман В.Криминология М.: СПб.:Питер, 2002. С-7.,

7. Антонян Ю.М.Криминология. Избранные лекции. М.: «Логос»,2004. 122 с.

8. Криминология. Умумий қисм: Дарслик / И. Исмаилов, Қ.Р. Абдурасулова ва бошқалар. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015 й. Б-179.